

MAGYAR NYELV

KÖZÉRDEKŰ FOLYÓIRAT

XV. KÖTET.

1919 MÁRCZ.-JÚN.

3—6. SZÁM.

Pozsony, Bratiszlava.

A magyar lapok február 15-i kelettel a cseh-tót sajtóiroda következő pozsonyi jelentését közölték:

„A mai kormányülés, a melyen ŠROBÁR miniszter elnökölt, elhatározta, hogy *Pozsony* hivatalos neve ezután *Bratiszlava* lesz.“

Minthogy a cseh-tót kormányt elhatározásának tudományos indítékai felől nem kérdezhetjük meg, helyette az alábbi sorokban magunk próbálunk megfelelni arra, milyen alapon hozta meg döntését *Pozsony* elnevezése kérdésében.

A legelső kérdés: mióta lakott hely (falu, város) Pozsony?

Régebben azt hitték, hogy Pozsony helyén római colonia volt, a melyet Tibérius császár *Piso* (l. BÉL, Not. Hung. I, 79, ORTVAY, Pozsony város tört. I, 42—50, HUNFALVY J., EgyPhilKözl. IV, 413) vagy ? *Pison* nevű hadvezéréről (l. a cseh OTTŰV Slovník naučný *Prešpurk* cz.-ét) *Pisonium*nak neveztek. Kétségtelen, hogy Pozsony lat. *Posonium* nevéből, a mely a XV. sz. végéig — XVI. sz. elejéig emlékeinkben Pozsony egyedüli latin neve, valamelyik XV—XVI. sz.-i latin humanista csinált *Pisonium* nevet, még pedig a római lat. *Piso* családnévvél való egyeztetés kedvéért. Ebből fakadt a római colonia meséje is, a melynek azonban semmi elfogadható alapja nincs (l. PAULER Gy., Századok XV. 72, ORTVAY i. h.). Emlékeinkből *Pisonium*ra első adatom 1590-ből van (l. SZIKSZAI, Nomenclatura, kiadta MELICH J.).

Számba nem vehető adatok:

a) A Sächsische Weltchronik, egy XIII—XIV. sz. határán, főleg a XII. sz.-i Ekkehardus alapján szerkesztett alnémet (szász) nyelvű krónika, a 769. évnél ezt írja: „Van deme selven, dar nu is de *Ungersche porte*, das besched de Koning Karl to Dudisscheme lande; dat hat nu Osterrik . . . de Hunnen, dat nu sint Ungerem“ (l. Monumenta Germaniae Historica. Script. vern. ling. II, 147). E krónika kéziratai egyikében a *de Ungersche porte* után *ze Prespurck*, másikában *Prespurckh* van írva. Ebből OESTERLEY, Hist. geogr. Namenbuch azt következteti, hogy *Pozsony* már 769-ben is meg volt. Ez — a mint az „*Ungersche porte*“ is bizonyítja — nem 769-re, hanem a krónika fogalmazása korára vonatkozó állapot. Egyébiránt egy bajor nyelvjárási alak 769-ből — s ilyen a *Prespurck* alak — nyelvileg talán alig lehetséges.

b) A XII. sz.-i Auctarium Garstense 784. évszám alatt ezt írja: „Ad *Pozanum* pugna magna fuit inter Bawaros et Rodbertum ducem“ (l. PERTZ, MG. SS. IX, 564)*; ugyanezt a XIV. sz.-i Annales

* A következőkben e kiadványt SS.-szel és kötet számmal jelöljük. A kőtetek végén lévő kitűnő mutatók alapján könnyű az idézett helyeket ellenőrizni.

S. Rudberti Salisb.-ben 784. évszám alatt szintén megtaláljuk s benne is *ad Pozanum* a hely (l. SS. IX). Az emlékek kiadója *Pozanum* helyet nem határozza meg, OESTERLEY i. m. azonban azt hiszi, hogy itt *Pozsony*ról van szó. Valószínűtlen azért is, mert itt a *z* = magy. *cz*, s nem magyar s, esetleg *zs*.

c) 906-ban (l. MANGOLD⁴ 32) vagy 907-ben (l. PAULER Gy., A m. nemz. tört. szent Istvánig 162) a németek seregét a magyarok olyannyira megverték, hogy azok véglegesen lemondtak Pannoniáról. Az előkerült külföldi források a csata helyéről csak annyit tudnak, hogy „in oriente“ volt (l. PAULER i. h.). Ezt a csatát a XVI. sz. elején élt AVENTINUS († 1534) Pozsonyhoz teszi. „Annalium Boiorum libri VII“ cz. latin művében a helyet *Vratislavianak* (l. az 1580-i kiadás 373. lapját: „Luitpoldus . . . Theodomarus . . . Zacharias . . . Otto cum monachorum praesulibus . . . *Vratislavianam* vsque procedunt“) nevezi, műve 1580-i német kiadásában pedig a hely *Presburg* néven szerepel. AVENTINUS e helye alapján ezt a csatát a történetírók sokáig *pozsonyi csatának* nevezték. Már SZABÓ KÁROLY (l. A m. vezérek kora 149) kifejezte abbéli nézetét, hogy AVENTINUS a sziléziai *Bresslau* alapján latinosította Pozsony *Presburg* nevét *Vratislaviára*, a melyet, ORTVAY i. h. szerint, AVENTINUS egyik költeményében is alkalmaz. — A történetírók (l. DÜMLER, illetőleg PAULER Gy. i. m. 162 és A M. N. Tört. az Árpád-házi királyok a. l² 400) főleg a hazai krónikák alapján kimutatták, hogy ez a csata nem Pozsony mellett vagy Pozsony vidékén, hanem a mai *Bánhida táján* történt.

d) Voltak, a kik a pozsonyi prépostságot *Szvatopluk*, mások, a kik PILGRIN passauai püspök alapításának tartottak. Mindezek tévedtek, a mint azt KNAUZ NÁNDOR „A pozsonyi prépostság“ (Esztergom, 1880) cz. dolgozata 7—24. lapján fényesen kimutatta. A pozsonyi prépostság családi prépostság, a melyet a XII. sz. végén vagy a XIII. sz. elején Csukár comes alapított.

e) A már idézett AVENTINUS „Annalium Boiorum libri VII“-ben azt olvassuk, hogy Henrik császár Gizella testvére urának, Istvánnak (értsd Szent Istvánnak) hozomány gyanánt néhány várost adott át, vö. D. enim Henricus secundus Caesar Augustus, regulus Boiorum tertius, Stephano regi, Gisela sororis suae marito, quo facilius gens efferat religionem nostram reciperet, quasdam vrbes Boiorum, regnique Boiariae, quae infra Litham sitae sunt, quasi dotis nomine tradidisse legitur nempe *Posonium, Vratislaburgium, Sempronium, Oedenburgium* et alia huiusmodi oppida . . .“ (l. az 1615. kiadás 201. lapját; így az 1554. évi 342. l.). Erről az AVENTINUS-féle meséről PRAY, KATONA s más jeleseink részletesen nyilatkoztak, miről olvasd KNAUZ NÁNDOR „Válaszul Rimely Károly Adalékjára (Bpest, 1881) cz. dolgozat 49—51. lapját s igaz értelmére l. az An. Altah. 1043 év a. (PERTZ, SS. XX, 798).

Az első hiteles adat Pozsony lakott hely voltára 1042-ből származik. III. Henrik császár 1042-ben nagy haderővel vonult Aba Sámuel ellen s e közben feldúlta Pozsonyt is, vö. „Heinricus quoque rex autumnno Pannonias petens, Heimenburg et *Brezisburg* evertit“ (l. SS. V, HERIMANNI AUGIENSIS Chronicon). A következő hiteles adat 1052-ből van. Ebben az esztendőben Endre királyunk ellen viselt háborút III. Henrik császár, a mikor is Zottmund a császárnak a Dunán levő hajóit megfúrta, úgy hogy vízzel teltek meg, vö. „Heinricus . . . *Brezisburg* (más kéziratban *Breziburc, Brezziz-*

burch) castrum obsedit“ (l. SS. V, i. szerző); „Henricus imperator castrum *poson* obsedit“ (l. Pozsonyi évkönyvek, ENDLICHER, Mon. Arp. 55 és SS. XIX).

Pozsony tehát a XI. sz. közepén már meg volt. Hogy pedig akár mint var, akár mint lakott hely már a X. vagy még előbb, a IX., sőt VIII. században meg lett volna, arra eddig semmi elfogadható bizonyítékunk sincs (l. lejjebb is ŠASINEK egy tanításáról).

Kutassuk már most, hogy *Pozsony*nak a különféle nyelvekben mi a neve, s mi e nevek eredete. A nevek két főcsoportja vezethetők vissza. Az egyik a *Pozsony*-, a másik a *Pressburg*-csoport.*

Pozsony-csoport. A) Kéttagú alakok: 1. Hazai emlékekben:** 1052: „Henricus imperator castrum *Poson* obsedit“ (Pozsonyi évkönyvek, l. feljebb); XIII. sz. eleje: coram Smaraco comite de *Poson* (l. Vár. Reg. 112. §); XVI. sz. eleje: *poson*(ban) . . . *Poson*(ban) (l. ErdyC. 399); XVI—XIX. sz.: *Posony* (l. SZIKSZAI, MA.³ m. 153 [s lehet *zs* is], LIPSZKY, Rep., KR., BERNOL.); XIX. sz.: *Pozsony* LIPSZKY, Rep., stb.; a *zs*-vel ejtett alak talán már a XVI., biztosan a XVII. sz. óta, az írás a *zs*-t és az *s*-t sok esetben nem különböztette meg. — 2. Külföldi emlékek: 1106: „sed castro, quod *Bosan* vocatur“ (l. OTTONIS FRISINGENI libri, SS. XX); 1146: „noctu castrum *Bosan*, quod et *Bresburc* . . .“ (uo. SS. XX); 1108: „dum moratur Suatopluk dux cum rege in Pannonia iuxta civitatem *Possen* . . . a civitate *Possen* . . . urbem *Possen*“ (COSMAS, l. SS. IX); 1109: „iuxta urbem *Possen*“ (uo. SS. IX); 1261: „in castello Ungariae quod vulgari Ungarico *Possen* nuncupatur“ (uo. SS. IX). — B) Négytagú alakok: 1. Hazai emlékek: 1076 XIII. sz.: per *Posonium* (l. KÉZAI ed. Flor. 33. §, vonatkozik Salamon és Géza hadjárataira, melyre vö. ErdyC. 399: „Salamon fwta . . . *posonban* . . . marada *Posonban*“ és PAULER i. m. I², 425); 1186-ból, XIII. sz. eleje: *posoniensis* Kovács, Ind., Vár. Reg. 228, 230, 379 §§; 1213: *posonium* Kovács, Ind. (azon-túl sokszor így; emlékeinkben néha: *Possonium* Kovács, Ind.). — 2. Külföldi emlékekben: 1122, 1254: in *Posonio* (l. SS. IX); 1146, 1278: castrum *Bosonium* (l. SS. IX); 1264: *Posonium* (uo. SS. IX); 1268, 1291: *Pusionium* (l. SS. IX); 1270: *Bozonium* (l. SS. IX); 1302: *Busonium* (l. SS. IX); 1271: *Posania* (OESTERLEY, Hist. geogr. hbuch . . . *Pressburg* a.).

A felsorolt alakváltozatokról kétségtelen, hogy a B) alattiak az A) alattiakból készült latinosítások, más szóval *Pozsony* városa nevének magyarázatában csupán a kéttagú alakokat kell figyelembe venni, a négytagúak a kéttagúakból való latinosítások.

Honnan, milyen íyelvből magyarázható meg azonban a kéttagú alak?

Hogy e kéttagú alak változatainak száma teljes legyen, ide kell sorolnom a kéttagú szláv elnevezéseket is. *Pozsony*t ugyanis kéttagú, *Pozsony* névhez hasonló alakkal a következő nyelvek is jelölik: cseh *Požun* (l. RANK 1892 és 1895-i szótára); tót *Požůň* (l. Ottřv Slovník naučný *Prěspurk* a.; vö. *požonka* „pozsonyi mérő,

* Az *Istropolis* humanista nevet figyelmen kívül hagytuk.

** Az 1001-iki pannonthalmi alapítólevélben szintén előfordul *Pozsony* vö. „*tertia pars tributi de Poson*“, de éppen e hely alapján tartja KARÁCSONYI, illetőleg PAULER, M. Nemz. Tört. az Árpád-házi kir. a. II, 588 az oklevelet XIII. sz. elején készült hamisítványnak.

pressburger metzen Palkovičből JUNGMANN); szerb *Pòžân* (gen. *Požânu*, l. IVBr., VUK³); horv. *Požim* (l. HABB., BELLOSZI., JAMBR.). A cseh-tót-szerb névre a XIX. sz., a horv.-ra pedig 1670 óta vannak adataim.

A *Pozsony* név eredetéről eddig a következő magyarázatok vannak:

a) A lat. *Piso*, ? *Pison* családnévből. Hogy e családnévből *Pozsony* nem eredhet, fentebb láttuk.

b) A Balaton (vagy Fértó?) régi latinkori *Pelso* vagy *Peiso* nevéből (l. BÉL. Not. Hung. I., 80., ORTVAY i. m., HUNFALVY JÁNOS, EgyPhilKöz. IV, 413). Ez a magyarázat sem érdemel bővebb czáfolatot.

c) *Pozsony* -ony vége magyar képzés. *Pozs*- eleje pedig a *Breslau*, illetőleg *Pressburg* névben levő *Bres*-, illetőleg *Press*-ből alakult (l. ORTVAY i. m.).

d) *Pozsony* név a szláv *Preslavon*ból alakult, épp úgy mint a német *Pressburg*, régi *Brecisburg* (l. PAULER, A m. n. tört. az Arp. kir. a. I^o 53, 403). Nincs szláv nyelv, a melyben *Preslavon* alak volna, s ezt csak PAULER aikothatta, téves származtatása kedveért.

e) *Pozsony* a magy. *posvány* szóval azonos eredetű. E magyarázat alaptalanságáról l. részletesen KNAUZ N., A pozsonyi prépostság cz. műve 33. lapját.

f) *Pozsony* város neve a régi m. *Pozsony* magyar személynévből származik. Ezt a gondolatot talán KNAUZ id. m. 34 bizonyította először s ismétli PAULER i. m. I, 13, 380 is, a ki így *Pozsony* eredetét illetőleg egy és ugyanazon munkájában ellentétbe kerül önmagával (l. *Pozsony* < szláv *Preslavon* elméletét fentebb).

Kétségtelen dolog, hogy a XII—XIV. sz.-ban volt magyar *Pozsony* személynév is; ime az adatok: 1138: *Poson* (a dömösi prépostság sakani szolgája) l. KNAUZ, Mon. Strig. I, 91; 1138: *Poson* (a dömösi prépostság endrédi jobbágya) uo. 95; 1211: *Inde tendit versus orientem transeundo Posontaua usque ad viam . . .* ugyanez összeírás hitelesített részében: *Posuntoua* (l. Pannonh. szt. Benedekr. tört. X, 510, e hely Bács-Bodrogmegyében feküdt: az adatot l. WENZEL I, 116 és JERNEY is); XIII. sz. eleje Vár. Reg. 174. §. *Poson* archipreco (Abaujból?), uo. 206 §: *ioubagiones castris* (értsd Heves), s. *Forcos, Poson, Ipolt . . .*; 1221: *Poson iobagio*, WENZEL I, 173; 1231: *Pusun servus* (Dunántúlról) WENZEL VI, 499; 1251: *Poson* (szabados, Dtúlról) CD. IX, 7: 667; 1252: *Poson* (szőlóműves) HO. VI, 72; 1292: *Magister Poson* (budai kanonok, ki az ez évi esztergomi zsinaton jelen volt s ki még 1315., 1329., sőt 1344 és 1346. években is *Posonius* név alatt előfordul) l. KNAUZ, i. m. 36.*

Rendkívül nehéz már most eldönteni, hogy a magyarban előbb volt-e *Pozsony* szn., s csak azután *Pozsony* helynév,** vagy

* Ottokár cseh királynak a pápához intézett s 1260-ból származó, nem hiteles levelében IV. Béla embereiről is szó van: így: „a magno comite Rulando et *Posonio*.” Úgy gondolom, hogy itt „*ex Posonio*” a helyes (l. a levelet SS. IX, 184 Cosmasban; PAULER, A m. nem. II° 239, 240 szerint ekkor *Loránt nádor* és *pozsonyi* ispán volt).

** Somogy m.-ben a XIII—XV. sz.-ban volt két falu, a melyet némelyek szintén *Pozsony*ra magyaráznak: a két falu nevének írott alakjai (vö. 1267: *duas villas Posonij* WENZEL XI, 566; 1272, 1398: *due ville Posoni* CSÁNKI II, 635; 1276: *Pozony* WENZEL IX, 153; 1279: *Posony* WENZEL IX, 227; 1391—1434, *Posoni, Posni, Posny, Pasny* CSÁNKI i. h.) azt mutatják, hogy a név aligha lehet azonos a *Pozsony* névvel.

pedig előbb volt a hn., s csak azután a helynévből lett a személynév. Igaz, sokkal gyakoribb nálunk a szn.-ből lett helynév, de az ellenkező fejlődésre is több példánk van (vö. pl. *Moson* ∞ *Musun* jobbágy Kovács, Ind.; *Szerém* szolga a XII. sz.-ban). A kérdést csak az tudná eldönteni, aki a *Po(u)so(u)n(y)* = *Pozson(y)* név etymonát tudná. Ezt azonban nem tudjuk. En úgy látom, hogy megfejtésetlen a szó a németből. A szláváságból sem tudom a szót megmagyarázni. *Pozsony* fentebb felsorolt szláv *Požu(ü)n(ň)* nevei mind a magyarból való kölcsönzések. Próbáltam a törökségből is megfejteni — egyelőre eredmény nélkül. Biztos régi török eredetű személyneveink közt egyetlenegy *p*-n kezdődő sincs. Így hát csak annyit mondhatunk: *Pozsony*, régi magy. *Poso(u)n* város neve valószínűleg hasonló magy. személynévből ered. E személynév eredetét egyelőre nem tudjuk; szláv, német, török eredete azonban teljesen kizárt dolog.

Pressburg-csoport. A) Hazai emlékekből a XI—XV. sz.-i időből e névre nincsen példám. B) Külföldi emlékek: 1042: *Brezesburg*. 1052: *Brezisburg*, *Breziburg*, *Brezizburch* l. fentebb | 1108: *castrum Bresburg* (változ. *Bresburch*, EKKEHARDUS l. SS. VI., E.-ből SAXO: *castrum Bresburh* l. SS. VI.) | 1108, 1147: *Bresburg* (l. SS. IX); 1146, 1147: *Bresburg* (ORTONIS FRISINGENI libri, l. SS. XX és Cont. Zw., l. SS. IX) | 1109, 1271: *castrum Presburch* (l. SS. IX); 1145: *castrum Presburg* (l. SS. IX) | 1147, 1271: *castrum Prespurch* (l. SS. IX) | 1189: *curiam Prehsburg* (l. SS. XX) stb.

A ném. *Pressburg* (helyi városi kiejtés *Prešpurk*) hangalaki fejlődése a fenti adatok alapján világos. Világos azonban a név alakulása is. A szó birtokos összetétel; utótagja *burg* 'vár', előtagja pedig *Brezes-* ∞ *Brezis-*, a mely *-s-e* alapján csupán egyes genitívus s ezért csak szn. lehet. De mi az a *Brezi*? (vö. *Benni* — *Benisberg*. *Benesheim*, FÖRSTEMANN, *AltNbuch* I^o 257), *Brez*? (*z* = olv. *cz*) alapszó? FÖRSTEMANN i. mű I, 336 közöl ném. *Brezzo* szn.-et, ezzel azonban a mi neviünk nem lehet azonos, mert ennek genitívusa *Brezzin* ∞ *Brezzun* ∞ *Brezzen* (vö. *Heimo*: *Heimenburg*, *Otho*: *Utunbach*, *Ottinberch* stb. l. FÖRSTEMANN, i. m.); a helynév tehát *Breze(i)unburg* volna.

A XVI. sz. elején élt humanista AVENTINUS a latin kútfők *Bresburg* alakját nagyon jól ismerte; minthogy ez alak első szótagjában *Breslaura*, melynek latin neve *Vratislavia*, emlékeztetett, az első *Bresburg*: *Breslau* szótag egybecsengése alapján *Pressburg* nevét is latinul *Vratislavianak*, majd *Vratislaburgiumnak* (l. fentebb) írta. E megokolást megtaláljuk BÉL MÁTYÁSnál is (l. Not. Hung. I. 81), a ki Pozsonyt szintén latinul *Vratislavianak* mondja, s meg ORTVAY i. m.-ben is. BÉL a *Vratislav* nevet azonosnak veszi a *Brazlau*ssal, a IX. sz.-ban a Dráva-Száva közti szlávok fejedelme nevével (l. *Brazlavo* SS. V, 108, 110) s ebből származtatja a német nevet (l. BÉL, i. m. 94, 100, 101). Meg kell említenem még KRONST. a ki *Handbuch der Gesch. Oest.* 1876 I, 475 ezt írja: „Der Name *Pressburg* (ältere Form *Brezisburg*) scheint nach Analogia mit *Breslau* vielleicht auf *Brezislausburg* zurückzuführen...“; 1882-ben megjelent *Grundriss der oesterr. Gesch.* 164. lapján is ezt mondja: „bei *Bracislavo's Burg* oder *Pressburg*.“

Az eddigiekből tehát világos, hogy a kutatók a XVI. sz. óta a *Pressburg* nevet régi írott *Bresburg*, *Brezisburg* alakja és *Breslau*

város nevével való összecsengése alapján a szláv *Vratislav* vagy a szláv *Brecislav*, *Bracislav* nevekből, a melyeket némelyek egynek vettek, magyarázták.

Mielőtt tovább mennénk, idéznünk kell egy fontos tanút, a kit eddig mellőztünk Az *Annales Altahenses* majores — a leg-hitelesebb XI. sz.-i emlékek egyike — Endre király és III. Henrik császár közt 1052-ben történt háború alkalmából Pozsonyról is megemlékeznek, még pedig így: „Rursus ad Ungros expeditio, sed nihil honoris vel utilitatis adquisitum regno. Cum enim urbem *Preslawaspurch*, in finibus utriusque regni sitam, diutina premerent obsidione, papae adiuratione constricti inde discessere“ (l. SS. XX). Pozsonynak itt *Preslawaspurch* a neve. Typikusan bajor nyelvjárási alakulás nem csupán a *-burg* 'vár' helyén álló *-purch*, hanem még inkább a *Preslawas* egyes genitivus. A bajorban ugyanis a XI. s részben a XII. sz.-ban a *tag* 'nap'-féle szavak, tehát az erős névragozású *-a* tövek genitivusa *tages* mellett *tagas* is. *Preslawas* tehát *Preslaw* személynév genitivusa, a melyhez hasonló, XI—XII. sz.-i bajor helynevekben előforduló genitivusok a következők is: *Tobrochotusfeld*, *Lanhardasdorf*, *Gozoltasdorf* stb. (l. SCHATZ, Altbair. Gram. 96. §., BRAUNE, Alth. Gram.² 193. §).

Micsoda név már most ez a bajor-német *Preslaw*? Kétségtelen, hogy szláv eredetű. A szláv nyelvekben van *Prěslav* szn. is, belőle alkotott *Prěslav* hn. is (l. MIKL., Denkschr. XIV, 52, 58 és vö. pl. a IX. sz.-i bolgár *Prěslav* főváros nevét). A *Prěslav* szn. azonban cseh-morva-lengyel-szlovén emlékekben (l. MIKL. i. h., FRIEDRICH, Cod. dipl. et ep. r. Boh. I, II index stb.) a legnagyobb ritkaság, úgy hogy ezekből a bajorba egy *Preslaw* szn. aligha kerülhetett volna át. Égyrészt tehát ezért, másrészt, mert Pozsonynak XI. sz.-i német neve *Brezisburg* is, a *Preslawaspurch*-beli *Preslaw*-ról azt tartom, hogy eredetibb német alakja **Prezislav*, a hely pedig eredetileg **Prezislavaspurch*.

Egy bajor **Prezislav* pedig csakis ó-cseh, ó-morva *Břęcislav* (mai cseh-morva *Břeclav*, *Břetislav*) tn. átvétele lehet. I. *Břetislav* cseh fejedelem (uralk. 1037—55) nevét pl. a XI. sz.-i német eredetű latin emlékek *Brezizlaus*-, *Brecizlao*-, *Brezizlao*-nak (l. HERIMANNUS A. Chr., SS. V.), *Prenzlao*-nak (l. LAMBERTUS, SS. XX.), *Brateslav*-, *Bratizlao*-, *Bratizla*-, *Bratezlaus*-nak (l. Ann. Altah. SS. XX.) írják.

Úgy látszik, a cseh-morva *Břęcislav* (eredetéről l. GEBAUER, Hist. ml. I, 104, 501 és itt alább) szn. a csehekkal-morvakkal sokszor együtt harezoló, rajtuk uralkodó németek közt is el volt terjedve. Erre a ném. **Prezislavaspurch* > *Brezisburg* > *Bresburg* ∞ *Pressburg* névben rejlő **Brezislav* ∞ **Prezislav* > *Preslaw*-on kívül más bizonyítékunk is van. Egy 1050—65 közt kelt karinthiai oklevél arról szól, hogy LIUTFRID a Greifenburg melletti Kerschbaumban, a Pusarnitz melletti Steindorfban és Wolfsteinban javakat adományoz. Az oklevél „Actum ad *Brezlauvesburch*“. Az oklevél regestájának kiadója azt írja, hogy *Brezlauvesburch* talán a Karinthiában Gmünd táján a Lieser folyó völgyében fekvő mai *Pressingberg* (l. Dr. OSW. REDLICH, Acta Tirolensia I, 38—39 lp., STUR, Slawisch. Sprach. el. 74 és FÜRSTEMANN, Alth. Nb. II¹ 570).

Preslawaspurch ∞ *Brezi(e)sburg* ∞ *Bresburg* ∞ *Pressburg* névben tehát az előtag szláv eredetű bajor szn. Hogy a szn. bajornyelvi alak, e mellett a székezdő *b* helyén álló *p* (*Preslawaspurch*, *Pressburg*)

a megdönthetetlen nyelvi bizonyíték. Olyan esettel állunk tehát itt szemben, a milyennel pl. ebben a magyar hn.-ben *Lászlófalva* (Borsodm., I. Csánki I, 175). A *László* név benne szláv eredetű magyar szn., illetőleg magyar keresztnév. Hogy ez *Pressburg* esetében is így van, annak további bizonyítéka, hogy a legrégebb időktől a XIX. sz. közepéig mind a csehek, mind a morvák, mind pedig a tótok Pozsonyt a ném. *Pressburg* (népi ném. *Prešpurk*)-ból lett névvel nevezik, vö. tót *Prešporok* (alakv. *Prešporek*, ? *Prešporok*) JANCS., BERNOL., LIPSZKY, Rep., Ottűv Slov. n. | cseh-morv. *Prešpurk* (alakv. *Prešpůrk*, *Prešpůrek*, *Prešpork*) Ottűv Slov. n., RANK, BERNOL. stb. — A morva-tót-cseh népnyelvben ez ma is a név. Másképp áll a dolog a cseh meg a tót irodalmi nyelvben. S ezzel eljutottunk oda, hogy megfeleljünk arra a kérdésre, milyen alapon hozta meg hát a csehtót kormány a maga döntését a *Pozsony-Bratislava* (olv. *Bratysłava*) ügyben.

Tudnunk kell azt, hogy 846-ban a morva szlávok fejedelme *Rostislav* lett. Az *Annales Fuldenses*ben erről ezt olvassuk: „846. Gisalbertus cum exercitu ad Sclavos Marahenses defectionem molientes profectus est, ubi... ducem eis constituit *Rastizen*, nepotem *Moimari*; inde per Boenianos... reversus est“ (I. SS. I). Erről a *Rastiz* = *Rostislav*-ról a Fuldai évkönyvek sokat írnak, legutóljára 870-ben, a mikor azt adják hírül, hogy „captus est“. Úgy tudjuk, hogy Lajos király megvakította s egy ismeretlen nevű frank kolostorba záratta, a hol életét befejezte (I. JAGIĆ, *Zur Entstehungsgeschichte* 49).

A Fuldai évkönyvekben 864. évszám alatt már most ezt olvassuk: „Hludowicus rex mense Augusto ultra Danubium cum manu valida profectus, *Rastizen* in quadam civitate, quae lingua gentis illius *Dowina*, id est puella dicitur, obsedit“ (I. SS. I). *Rastislav Dowina*-járól ma általánosan elfogadott nézet, hogy azonos a pozsonymegyei *Dévénynyel* (alakv. *Dévén* LIPSZKY, Rep.; 1288-ból *Dyren* Kovács Ind.; tótul *Devín* BERNOL., *Devín* LIPSZKY i. m., *Divín* JANCS., *Těbeň* BERNOL. [szerinte ez a használatos népi név; mi úgy tudjuk, *Divín*]; csehül *Děvín* RANK, adatok a XIV. sz. óta, I. GEBAUER, *Staroč. sl.*; németül *Theben*, *Deben* SS. I., *Dewin* BERNOL., 1271-ből. *Castris Tewen* et *Stampha*, *Cosmasban* SS. IX). SAFÁRIK-nak róla más volt a nézete, I. erről *Dudík*, *Mährens* allg. *Gesch.* I, 138. Az uralkodó felfogás ellen én irni ezúttal nem akarok, a *Dowina* hely és a szláv *děva* „jungfrau“ egybetartozását azonban hangtanilag is bebizonyítottak szeretném látni (o = ě?), mert lehet *Dowin(a)* = *děva* tudós népetymológia is. *Rastislav* vára tehát *Dowina* volt.

869-ben *Carlmanus Rastislav* ellen vonult. „Qui dum cum exercitui in illam ineffabilem *Rastizi* munitionem et omnibus antiquissimis dissimilem venisset...“ írja az *Annales Fuldenses*, akkor ez és az történt. Némelyek szerint ez az „ineffabilis *Rastizi* munitio“ = a fentemlített *Dowina* (I. SS. I, jegyzet és *Dudík* i. h.), az An. Fuld. kiadója azonban nem fogadja el ezt, hanem ezt írja: „Locum igitur peraplum, arborum congerie vel dumetis munitum fuisse crediderim“.

871-ben Moraviában nagyon zavarosak voltak a viszonyok. A fejedelem ekkor *Szlavomir* volt (= An. Fuld. *Sclagumar*); ennek elkergetésére a németek *Szvatopluk*-ot (= An. Fuld. *Zuentibald*)

küldték. Ez események leírásában a többi közt aztán ez található: „nam Zuentibald, ceteris castrametantibus *urbem antiquam Rastizi* ingressus . . .“ (l. SS. I, Ann. Fuld. és JAGÓC, i. m. 51—52). Hogy melyik az az *urbs antiqua Rastizi*, azt sem az An. Fuld., sem az Annales kiadója nem mondja meg.

A fenti sorokban tehát *Rostislav* váráról, erődítéséről, városáról van szó: 1. *civitas Dowina*; 2. *ineffabilis munitio*; 3. *urbs antiqua*. Hogy ez három, kettő vagy egy hely, eldönthetetlen.

SASINEK FERENCZ az An. Fuld. e három helyéből az 1868-ban megjelent „Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska“ cz. műve 218. lapján kettőt csinál, s azt mondja, hogy *Rastislav* idejében Pozsony püspöki székhely volt, s eredeti neve *hrad Rastislava* (nála mindig *Rast-*). A mikor *Rastislav* új várat: *Devina*-t az az: új *Rastislavá*-t építtetett, Pozsony ó *Rastislavá*-vá lett. A mikor pedig a nagymorva birodalom bukása után ez a vidék cseh uralom alá került, *Vratislav* cseh herceg nevééről Pozsony = ó *Rastislava Vratislava* nevet kapott.

Egy évvel később, 1869-ben SASINEK már búcsút mond a *Vratislava-Rastislava* névnek. Ekkor megjelent „Dejiny kr. Uhors. . .“ cz. műve I, 29. lapján Pozsonyt *Bretislava*-nak nevezi, s megemlíti, hogy HERIMANNUS e várost 1042-ben *Brecesburg*-nak, AVENTINUS *Vratislavia*-nak mondja. Ismét később, 1878-ban megjelent „Dejiny drien-vnych národov na uzemí terajšieho Uhorska“ cz. műve 181. lapján Pozsonyt — AVENTINUSRA, való hivatkozással — *Bratislavá*-nak mondja. Később megjelent munkáiban azonban a várost túlnyomóan, mondhatnám kizárólag *Prešporok*-nak nevezi.

Íme SASINEK Pozsonyt hat néven is nevezte: *Rastislava, Vratislava, Bretislava, Bratislava, Bratislavia, Prešporok*. Jogosultsága csak az utolsónak van. SASINEK előtt ŠTUR LAJOS használta a fenti *-a*-ba végződő nevek közül *Břetislava*-t (l. 1843-ból Slov. Pohl'. 1908: 568), s nyomában mások is (l. *Bratislava*, Slov. Pohl'. 1881: 67), de ennek pontos történetét, azt t. i., ki e tekintetben igazán az első használó, egyelőre nem tudom.

Hogyan kell azonban nyelvtanilag az *-a*-ba végződő alakokat értelmeznünk? Szláv személynévből a szláv nyelvekben *-a* képzővel helynevek nem alakulnak, ilyen helynévképző nincs (l. MIKLOSICH, Denkschriften XXI, 88 s köv. lp.). Ha egy szláv helynév *-slava* végű, akkor az csak *-slava* végű szláv nőnévből való lelet. A szláv-ságban ugyanis a személynév pusztá nominativusa uagy ritkán helynévül is szolgálhat (l. Denkschr. XIV, 6). Így pl. a mai morvaországi *Lundenburg* (régí ném. *Lantenburch*) várost, régen várat, a mely helyre a XI. század óta vannak adutaink, csehül ma *Břeclav*-nak, régen *Břecislav*-nak, *Bracislav*-nak hívják, illetőleg hívták (l. GEBAUER, Slov. staroč., FRIEDRICH, Codex d. et ep. r. Boh.). Ez alapon a csehek 1903-ban megjelent Otto-féle lexikona Pozsonyt már *Břetislav*-nak s nyomában *Zachej* az 1912-ben Sofiában megjelent „Slovacitě“ cz. bolgár nyelvű munkájában Pozsonyt szintén *Bretislavu*-nak és *Bratislavu*-nak nevezi. SASINEK és hívei még nem tudták, hogy a szláv-ságban a pusztá sz. helynév is lehet. SASINEK nyilván azt hitte, hogy a *Dowina-Děvín* helynévben levő *-a* szláv helynévképző (az egész *-ina* nem lehetne, l. Denkschr. XIV, 9) s ezért csinált *Rastislava, Vratislava, Bratislava* helyneveket a *Rastislav, Vratislav, Bratislav* sz. -ból. Pedig a latin emlékek *Dowina*-jának *-a*-ja valószínűleg középkori latinostítás. Ha egy hely- v. földrajzi

nevet a latinban nem lehetett ragozni, akkor a középkori latin krónikás, latin író igen sokszor úgy segített magán, hogy egy -a-t ragasztott a szóhoz. Így lett pl. *Tuln* város, *Garam* : *Gran*, *Vág* folyó nevéből latinul *Tulna* (vö. Kép. Kr. 9. §: *Tulna* . . . versus *Tulnam*, KÉZAI ed. Flor. 8 §: versus *Tulnam*), *Grana* (vö. HERIMANNUS AUG. SS. V; 1157—58 hazai okl.: de *Grana*), *Vaga* (vö. Kálmán kir. 1111-i zobori okl.: *flumen quod Vvaga nominatur*). Ilyen lat. -a-val alkotott lesz a *Dowina* is. A fentemlített morvaországi *Lundenburg*, cseh *Břeclav* helyét latin emlékeink, valamint a morva latin oklevelek latinul *Brecislava*-nak, *Brecislava*-nak, *Bratislava*-nak nevezik (l. KOVÁCS, IND., FRIEDRICH i. m.).

A cseh-tót kormányülés tehát elfogadta — anélkül, hogy gondolkozott volna róla — egyes tót írók, főleg ŠTUR, illetőleg SASINEK *Bratislava* (művéhez csatolt egyik térképen: *Bratislavia*) nevét, a mely tulajdonkép *Bratislav* szn.-ből latinosított alak helynévül alkalmazva, szlávul: tótul, csehül pedig — *nonsens*.

Az eredmény már most ez:

1. *Pozsony* és *Pressburg* egyszerre, egy időben 1042-ben, 1052-ben jelenik meg. A városnak, várnak sem a X. sz.-ban, sem pedig régebben az emlékekben nyoma sincs.

2. A magyar *Pozsony* közönséges, sűrűn használt magyar személynév lesz, *Pressburg* pedig egy bajor *Brezislaw* ∞ *Prezislaw* szn. + *burg* vár összetétele. A bajor szn. egy ó-cseh, ó-tót *Břacislav*, *Břecislav* ∞ *Brecislav* (l. GEBAUER, Hist. ml. j. č. I, 104, 501) szn. átvétele, a mely a bajorban mint szn. élt. (Hasonló -slav végű szláv eredetű osztrák-német helyneveket l. ŠTUR, Slawisch. Sprachel. 43, 54, 90). A két névből, a mely csaknem kilencszáz esztendő múlta tekinthet vissza, következtetni lehet, hogy *Pozsony-Pressburg* nem lehet szláv néptől származó alapítás, szláv lakossága mindenkor legfeljebb csak mint bevándorló lehetett.

3. A tótok, majd a csehek azért, mert a német *Pressburg* névben levő *Press-* (régii *Brezis-*) előtagot *Vratislavnak*, *Brecislavnak*, *Bratislavnak* értelmezték, alkották a XIX. század közepe táján a *Rastislava*, *Bretislava*, *Bratislava* nevet, a mely név alapján *latinostított név*. Olyan eljárás ez, mintha a mai borsodmegyei magyar *Lászlófalvát* a csehek *Vladislavanak* neveznék el azért, mert a magy. *László* a szláv *Vladislavból* alakult. MELICH JÁNOS.

Az úri igeragozás.

„Nem akarok többé katonát látni!“ adta ki a jelszót a forradalom első hadügyminisztere. „Nem akarok többé ikes igét látni!“ fordítja le az új szállóigét SIMONYI ZSIGMOND, mert ez „külön úri ragozás“ (Nyr. 47:193). Ez időszerű szózat után felsorakoztatja Verseghytől Tóth Béláig a tudósokat és írókat, a kik mind halálra ítélték az ikes igét, azokat is, a kik néha vétettek ellene, sőt egy kis prókátóri furfanggal Arany Jánost is, a ki az idézett helyen éppen nem az ikes ige ellen panaszkodik, hanem az *olvas-sz*, *keres-sz* füldobhártyahasogató rosszhangzása ellen emel szót s hozzá teszi: „ki kellene dolgozni a magyar euphonia elméletét, s meghatározni: